

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК [371.134:811(07)] “199”

В. В. Безлюдна,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)

vitalbz@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація

У статті здійснено аналіз програм та навчальних планів кінця ХХ століття, які сприяли модернізації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України. З'ясовано, що в аналізований період в умовах кардинальних суспільних перетворень англійська мова стала однією із найбільш поширених світових мов й отримала пріоритет у вітчизняній освітній системі. Доведено, що розвиток професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов спрямовувався на розвантаження студентів від обов'язкових занять, посилення самостійної роботи студентів і підвищення ролі спеціальної фахової підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов, іноземна мова, англійська мова, програма.

Summary

The article deals with the problem of teachers training in the first years of Ukraine independence. The author of the article analyzes the programs and curricula of the late twentieth century, which contributed to the modernization of future foreign languages teachers training in higher educational institutions of Ukraine.

Key words: future teachers training, foreign language, program, foreign language education, English.

Постановка проблеми. Після розпаду СРСР і становлення України як суверенної держави гостро постало питання підготовки фахівців для українських шкіл. Головною метою перебудови вищої педагогічної школи стало формування особистості вчителя з високою культурою, соціальною відповідальністю, прагненням до творчості. Демократизації, гуманізації та гуманітаризації освіти, її варіативності і альтернативності, в центрі якої знаходився майбутній фахівець, сприяли значні економічні, соціокультурні, ментальні перетворення, в ході яких актуалізувався пошук шляхів і способів організації освітнього процесу, а разом з ним модернізації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, характер якої детермінував необхідність вирішувати різноманітні й різнопланові завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих навчальних закладах України на різних етапах її розвитку досліджували вітчизняні науковці:

Ю. Гончарук, О. Коваленко, О. Мисечко, О. Околович, І. Соколова, О. Троценко та ін. Проте означені напрацювання дослідників частково торкаються професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця ХХ століття.

Мета дослідження полягає в аналізі програм та навчальних планів кінця ХХ століття, які дозволяють простежити процес професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу. З огляду на розширення інтеграційних процесів у світовому економічному й культурному просторі керівництво країни особливу увагу почало приділяти проблемі якісного викладання англійської мови в середній та вищій школі. В умовах кардинальних суспільних перетворень англійська мова як одна з найбільш поширених світових мов отримала пріоритет (нарівні з українською) у вітчизняній освітній системі.

У перші роки після здобуття Україною незалежності дуже складно відбувався процес переходу факультетів іноземних мов на нові навчальні плани. Хоч ще зберігалася попередня структура системи освіти, зміст навчальних планів і програм поступово оновлювався. Єдиної програми для підготовки вчителя також не було, існували лише окремі аспекти такої підготовки, вищим закладам дозволялось самостійно визначати засоби та умови організації педагогічного процесу.

За результатами розвідок маємо констатувати, що перші спроби модернізувати професійну підготовку майбутніх учителів іноземних мов за новими програмами були здійснені у кінці 90-х рр. минулого століття. За підтримки МНО України та Британської Ради було розроблено ряд Програм та освітніх документів, що визначили стратегічні завдання та напрями розвитку іншомовної освіти на тривалу перспективу, покликаних сприяти різнобічному розвитку професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, а особливо англійської, формувати навички самоосвіти і самореалізації.

Тож усвідомлюючи всю значущість вивчення іноземних мов у вищій школі, зокрема англійської мови, Міністерство освіти України і Британської Ради сприяли розробці викладачами трьох вищих навчальних закладів (Київський лінгвістичний університет, Харківський державний педагогічний університет та Горлівський державний педагогічний університет) Проєкту Програми з англійської мови для університетів, інститутів і факультетів іноземних мов (чотирирічний курс навчання) (1999) [2]. У 2000 році Програма отримала позитивний відгук і була рекомендована до запровадження в системі педагогічної освіти України зі спеціальності “Вчитель іноземної мови та літератури”.

Необхідно зазначити, що розроблена Програма реалізувала новий концептуальний підхід до навчання майбутніх учителів іноземних мов у вищій школі. Він відображався в принципах програми, які передбачали врахування професійних потреб учителів і потреб суспільства. Програма забезпечувала також особистісний та інтелектуальний розвиток студентів факультетів іноземних мов і сприяла формуванню в них спеціальних умінь

самостійно здійснювати подальший професійний розвиток шляхом рефлексії.

Основними цілями програми виступали: практична, когнітивна, афективна, освітня, професійна та виховна. *Практична мета* полягала у формуванні в студентів навичок та вмінь вільного володіння всіма видами мовленнєвої діяльності, формування лінгвістичної, комунікативної та лінгвокраїзнавчої компетенцій; *когнітивна мета* сприяла формуванню вмінь, необхідних для здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів; *афективна* розвивала позитивне відношення студентів до вивчення англійської мови і культур англійськомовних країн; *освітня мета* розвивала самооцінку студентів, розширювала їх філологічний світогляд і навчальний досвід, який вони зможуть використовувати в подальшій професійній діяльності; *професійна* сприяла формуванню викладацького досвіду студентів шляхом їх спостережень та аналізу методичних прийомів і засобів, що використовувалися на заняттях з практики англійської мови; *виховна* – розвивала гуманістичний та загальнокультурний світогляд студентів, що використовувався на заняттях з практики англійської мови.

Примітним є те, що відповідно до вимог програми студенти повинні володіти мовними знаннями, навичками та вміннями мовлення на рівні Proficient User – рівень достатньо досвідченого користувача C1 (згідно з рекомендаціями (РЄ). Цей рівень визнаний фахівцями освіти достатнім для здійснення професійної діяльності в педагогічній сфері. Уперше до основної частини Програми внесені такі розділи: зміст соціокультурної компетенції студентів, методика реалізації Програми в практиці навчання, об'єкти і способи контролю та оцінки рівня володіння студентами англійською мовою. Зокрема, в Програмі подавався перелік комунікативних функцій, загальних понять, фонетичний, лексичний та граматичний мінімуми, таксономія мовленнєвих умінь, наводяться зразки комунікативних завдань для розвитку мовленнєвої і соціокультурної компетенції та зразки тестових завдань з різних видів мовленнєвої діяльності [5, с. 64].

Входження України у світове співтовариство на зламі тисячоліть детермінувало вивчення англійської мови як основної дисципліни у вищому закладі, що потребувало вдосконалення чинної програми з англійської мови. У зв'язку з цим колектив авторів під керівництвом С. Ніколаєвої уклали нову Програму з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання) (2001) [3].

Треба зазначити, що оновлення і вдосконалення відбувалося у відповідності до політики МОН України, пріоритетом якої була підготовка висококваліфікованих учителів англійської мови [4, с.63–72].

Запропонована Програма була інноваційною з огляду на такі чинники:

- Це перша Типова програма з англійської мови, розроблена з урахуванням принципів гуманізації та демократизації освіти на основі концепції полікультурності/діалогу культур, що є важливим складником підготовки вчителя іноземних мов.

- Програма базувалася на новітніх теоретичних здобутках і

практичному досвіді в галузі укладання програм та курсів навчання іноземних мов.

- Документ укладено у відповідності до рекомендацій РЄ щодо вивчення і викладання сучасних мов та оцінювання рівнів володіння ними.

- У Програмі підкреслювалася необхідність поступового перенесення головної уваги з формування мовленнєвих навичок на розвиток мовленнєвих умінь (на першому та другому курсах).

- Програма зорієнтована на практичне вживання мови та формування мовленнєвих навичок і вмінь.

- У програмі приділено особливу увагу соціокультурному компоненту навчання іноземної мови, наявному в матеріалі усіх п'яти курсів.

- Теми соціокультурної спрямованості входять до чотирьох тематичних блоків, а саме: “Життя людини”, “Гуманітарні проблеми”, “Україна та англомовний світ”, “Професійні проблеми”.

- Програма містила три основні взаємопов'язані компоненти: зміст навчання, методика навчання та система контролю.

- Документ мав практичну спрямованість, оскільки в ньому докладно і доступно описана система контролю навичок і вмінь студентів, подаються зразки завдань для їх формування, наводяться списки основних умінь з чотирьох видів мовленнєвої діяльності для окремих курсів, а також списки навчальних і професійних умінь майбутніх учителів англійської мови.

Програма базувалася на принципах релевантності, активності, розвитку особистості, професійного вдосконалення, інтегративності, які реалізовувалися у взаємозв'язку з практичною, когнітивною, афективною, освітньою, професійною та виховною. Складовою програми був розділ, присвячений основам відбору змісту навчання майбутніх учителів англійської мови: загальна мета програми полягала у формуванні комунікативних англомовних умінь студентів для застосування їх у вирішенні професійних завдань та повсякденному житті; розвиток умінь писемної комунікації набуває особливого значення з першого року навчання тощо.

Зміст Програми на I-IV курсах організовано за блоками, які розподілялися: “Людина”, “Сучасне життя”, “Англомовний світ та Україна”, “Професійно педагогічна діяльність”. Зміст V року навчання організовано за тематичними полями, у межах яких визначаються загальні напрями *проектної роботи* згідно з соціокультурною та професійною проблематикою.

Оскільки мова і культура тісно пов'язані у процесі навчання іноземної мови у вищій школі, автори програми значну увагу приділили соціокультурному компоненту, який був складником як змісту навчання, так і навчального контексту (рис. 1).

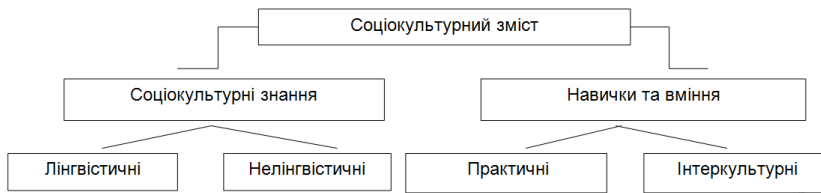

Рис. 1. Структура соціокультурного компонента

Закцентуємо увагу на тому, що невід’ємними складниками програми були навчальна та професійно-педагогічна компетенції, формування яких розглядається за роками, методика викладання практичного курсу англійської мови, принципи викладання основних частин курсу та система контролю (поточний та підсумковий). Система контролю включала вступний тест і п’ять підсумкових тестів за кожний рік, які повинні бути градуйовані відповідно до рівнів володіння студентами іноземною мовою по завершенню кожного року навчання. Ці рівні співвідносяться з рівнями B2, C1, C2 за шкалою, розробленою РЄ.

Тест включав п’ять частин: аудіювання, говоріння, читання, володіння мовним матеріалом і письмо.

Як уже згадувалося раніше, на завершальному етапі навчання (Vкурс) здійснювався контроль та оцінювання проєктів, під час якого враховувалася якість професійної підготовки, презентації та мовної підготовки.

На нашу думку, ця програма відображала всі нові соціальні й професійні вимоги та потреби освітньої галузі до підготовки майбутнього вчителя англійської мови.

Розглянувши зміст програм, за якими здійснювалася професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов, вважаємо за необхідне проаналізувати навчальні плани кінця 90-х-початку ХХ століття, що допоможе відстежити тогочасний процес підготовки фахівців означеного профілю.

Як свідчить аналіз архівних та наукових джерел, підготовка майбутніх учителів іноземних мов на початку 90-х рр. ХХ століття здійснювалася як на денному відділенні, так і на заочному. Більшість студентів обирали денну форму навчання за такими спеціальностями: “Англійська та німецька мови” (на I курсі навчалося 778 чол.), “Російська мова, література та іноземна мова” (на I курсі навчалося 586 чол.) та “Українська мова, література та іноземна мова” [1, арк. 3]. Студенти-заочники могли вивчати лише одну іноземну мову, обираючи спеціальність “Англійська мова”, “Французька” та “Німецька мова” [1, арк. 19].

Аналіз навчальних планів за 1992-2004 рр. свідчить, що підготовку майбутніх учителів іноземних мов забезпечували як факультети іноземних мов, так і факультети початкової, дошкільної освіти, філологічні факультети тощо. У ці роки майбутніх фахівців готували за такими спеціальностями: “Українська мова і література та англійська мова” – № спеціальності 02.19.00,

“Українська мова і література та англійська мова” – № 7.03.05.7.03.05.02, “Початкове навчання та англійська мова” – 7.01.01.04, “Педагогіка і методика середньої освіти. Англійська мова і література та українська мова і література” – № 7.010100, “Педагогіка і методика середньої освіти. Англійська мова і література та німецька мова і література” – № 7.010103, “Педагогіка і методика середньої освіти. Мова і література (англійська, французька)” – № 7.010103, “Педагогіка і методика середньої освіти. Англійська мова і література та німецька мова і література”.

В означений період на факультетах іноземних мов поступово розширювалися кваліфікації, за яким готували майбутніх учителів іноземних мов: “Учитель іноземних мов” (із зазначеними мовами: англійська, французька, німецька); “Вчитель англійської і французької мов та зарубіжної літератури основної та старшої школи”, “Вчитель англійської і німецької мов та зарубіжної літератури основної та старшої школи” в той час як студенти, які навчаються на інших факультетах, здобувають кваліфікацію вчителя із правом викладання лише англійської мови. Отже, найбільш затребуваними спеціальностями були ті, до складу яких входили, перш за все, англійська мова, німецька або французька. Іспанська мова вивчалися лише факультативно – 140 год.

Нами з’ясовано, що типові навчальні плани підготовки майбутніх учителів іноземних мов включали набір обов’язкових дисциплін, додаткові дисципліни та варіанти елективних спецкурсів і спецсемінірів на вибір, які давали можливість студентів вдосконалювати себе для подальшої роботи вчителем іноземних мов у школах України.

Структурний аналіз цих програм за циклами: соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних і спеціальних (з 1996 – фахових) дисциплін продемонстрував тенденцію до збільшення годин навантаження на дисципліни усіх циклів.

Так, якщо у 1992/93 н.р. на соціально-гуманітарні дисципліни відводилося 620 год., психолого-педагогічні – 240 год., спеціальні – 806 год., то у 1997/98 н. р. соціально-гуманітарні дисципліни – 1780 год. (збільшилися на 1160 год.), психолого-педагогічні – 548 год. (збільшилися на 308 год.). Суттєве збільшення годин спостерігається у спеціальних/фахових дисциплінах – 6511 год. Прикметним є те, що зміст цього циклу практично не змінився, за винятком уведеної дисципліни “Шкільний курс англійської/французької мови та методики її викладання” за спеціальністю “Педагогіка і методика середньої освіти. Мова і література (англійська, французька)”. Однак на кожну із них відводилася значно більша кількість годин порівняно із попередніми роками, що говорить про підвищення якості підготовки майбутніх фахівців цієї галузі. Із 1997 р. із навчального плану випадають факультативні дисципліни, проте в соціально-гуманітарному циклі з’являються: соціологія, релігієзнавство, правознавство, основи валеології, та охорона здоров’я, що говорить про зміщення уваги з фахової на гуманітарну підготовку майбутніх спеціалістів.

Водночас майбутні учителі іноземних мов вивчали: античну літературу – загальним обсягом – 60 год., по 30 год. лекцій і самостійної роботи, форма контролю – залік; історію французької або німецької

літератури – по 38 год. лекцій та практичних і 52 год. на самостійну роботу; історію англійської та американської літератури – 53 год. лекцій, 23 год. – практичних і на самостійне опрацювання – 76 год. Курс закінчувався заліком у 8 та екзаменом у 9 семестрі. Зокрема, на шкільний курс зарубіжної літератури і методики її викладання відводилося по 12 год. лекцій та практичних, 36 год. – самостійна робота і у 8 семестрі – залік та курсова робота.

Характерною тенденцією підготовки вчителів іноземних мов було зменшення кількості лекційних годин і збільшення кількості годин для самостійної роботи студента. Разом з тим, зауважимо, що кількість годин кожний рік могла варіюватися.

Порівняно з попередніми періодами, у кінці 90-х рр. ХХ століття, із запровадженням ступеневої освіти вперше на факультетах іноземних мов запроваджується кваліфікація бакалавра філології, вчитель англійської мови основної школи – термін навчання – 4 роки та спеціаліста термін навчання – 1 рік, кваліфікація вчитель англійської та французької мов та зарубіжної літератури основної та старшої школи. По закінченню навчання студенти складали екзаменами з англійської мови – (8 або 10 сем.); французької мови; теорії і практики навчання та виховання; зарубіжної літератури – у 10-му семестрі.

Отже, відстеживши процес модернізації професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов у аналізованій період, можна констатувати, що професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов у нових соціально-економічних умовах відбувалася в напрямі створення більш сприятливих умов як для фахової, так і для загальнопедагогічної підготовки. Розвиток професійної підготовки майбутніх учителів цього напрямку характеризувався розвантаженням студентів від обов'язкових занять, посиленням самостійної роботи студентів і підвищенням ролі спеціальної фахової підготовки.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо в дослідженні процесу підготовки майбутніх учителів іноземних мов у ХХІ столітті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зведені звіти Міністерства народної освіти по педінститутах, педучилищах на початок 1990/91 навчального року (фф. № № 2–НК, 3–НК) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 90, 45 арк.
2. Програма з англійської мови для університетів/інститутів/ факультетів іноземних мов (чотирирічний курс навчання): Проект / Колектив авт.: С. Ю. Ніколаєва, М.І. Соловей, Ю.В. Головач та ін.; Київ, держ. лінгв. ун-т та ін.. – К. : Координ. – інформ. Центр “Злагода”, 1999. – 186 с.
3. Програма з англійської мови для університетів (п'ятирічний курс навчання) / Кол. авторів: С. Ю.Ніколаєва, М. І.Соловей та ін. – К. : Вид.-во “Нова книга”, 2001. – 245 с.
4. Про Програму курсу з англійської мови для мовних вищих закладів освіти [Текст] / Ніколаєва С. Ю., Соловей М.І. та ін. // Іноземні мови. – 2001. – № 2.
5. Про проект програми з англійської мови для університетів / інститутів/факультетів іноземних мов (4річний курс навчання) [Текст] / Ніколаєва С.Ю., Соловей М.І., Головач Ю.В. та ін.// Іноземні мови. 1999. – № 3

Стаття надійшла до редакції 01.10.2016